

ХАСКОВЛИЙКАТА В КРАК С МОДАТА И В ДАЛЕЧНОТО МИНАЛО

Доц. д-р Георги Граматиков

Дамското облекло заема съществена част от бита и културата на хасковската жена през Възраждането, след Освобождението, до средата на ХХ в. То преминава през различни етапи и се променя динамично, съобразно модните течения през годините. Хасковлийката държи да е прилично облечена, да бъде както се казва в крак с модата и по нищо не отстъпва на жените от големите български градове.

Една част от дамското и детско облекло през Възраждането всяка домакиня шие сама от домашен плат или, ако има възможност, от фабричен. Друга част се поръчва на френктерзиите. Така за Коледа, спомня си Теофана Златарова - майка на известния български учен проф. Асен Златаров: „Най-напред мама ще ушие на всички ни нови ризи и оплете нови чорапи, а татко ще накрои да ни ушият нови дрехи - на мене нова рокля от котон - памук, че то топли, и кюркче - горна вълнена дреха с хубави лисичи кожи, на братето потурки, окопчани крачоли, също и кюркчета. Ще ни купи нови кондури - обуца, а на малките - червени катърки - обуца, подковани, за да не се пързелят и да не падат по леда. Там ще ушият и червени гащи караванки - вид потури с къси крачоли, и като ги донесат их, че е радост, ех, че търпи ли са да дойди Коледа. Ние ще ги обличаме секи ден да видим дали ни приличат”. По-късно пак за Коледа тя си спомня, че ѝ ушиват „дълъг кюрк от сукно с лисичи кожи и хубава рокля”. А когато предстои на младата жена да се омъжва, всяка сама си шие чеиза. В това ни уверява отново Теофана Златарова: „Тъй сега аз бързах да шия дарове и да веза на гергеф геврета - вид чантичка към тоалета с коприни и сърма. Аз от малка работех много хубаво, сама си кроях и шиех роклите мене и на малките сестричета, които обичах

**Семейството на хаджи
Иванчо Минчев**

и кичех като кукли”.¹

Уменията на хасковската жена да шие и сама да приготвя облеклото си, на своите деца и на близки не са случайни. В града под Ямача в края на 40-те години на XIX в. има открито девическо училище. Тук, освен усвояването на учебните предмети, най-широко са застъпени шиенето, везането, плетенето. Успехи в това отношение постигат учителките Анастасия - калугерка, и Рахила Душанова. По това време е създадено и женското дружество „Кърмило”, където също жените се учат да

шият, плетат и везат. Обучението по ръкоделие допринася за по-бързото проникване на европейската мода в хасковското женско облекло.²

През 60-те години на XIX в. д-р Иван Богоров, който посещава Хасково, пише за тукашната жена: „Жените се заляга в къщи повичето със стана и тъкат прехубави шарени платове от памук и с тях си правят дрехи за носене, като антерии, рокли и други такива. Сукманът е непозната дреха. Изтъканите им платове биват грапави, че употребяват пресукана прежда, за да траят повече, ала цветовете им докарват чудесно, ако и да не познават, като размисат и малко сурова коприна в тях. Освен това те тъкат и хубави килими... Те са повичето чернооки, имат големи очи, арменски тип, бели червени хубавици с широки вежди. Ала по-приятно е да ги гледа някой

¹ По-подробно за облеклото на хасковлии виж: Граматиков, Г. По дирите на старо Хасково. 2019, с. 334 - 362; Златарова, Т. Цената на свободата. С. 1988, с. 21 - 35.

² История на град Хасково от древността до 1912 година. С., 1995, с. 134 - 139.

в делник, нежели в празник, през който ден се обличат и изкичават с накупената от Узунджово премяна. Те имат гъста и дълга коса и я каносват, а пък веждите си враносват. Някои от девойките за лика и прелика гуждат при склучването на веждите си една черна луничка... Жените си плетът косата на редици и носят плитък фез с голям около сто драма пискул колкото една метлица, дълга антерия и рокля и под нея шарени гащи с провеснати завързани крачоли и се опасват през кръста с широк пояс на клин. Току речи всичките носят червена вълнена престилка“.³

Най-ранните сведения за възприемане на европейски тип облекло в Хасково са фотографии от втората половина на XIX в. Снимки на хасковски заможни семейства с трайно присъствие в обществения и културния живот, на интелигенцията и др. неведнъж са публикувани в различни издания, отнасящи се до историята на града. На тях може да се види, че почти всички мъже и жени са в модерни за времето си облекла, повлияни от стремежа да живеят и се обличат по европейски. Тази промяна в традиционното облекло на хасковлии е в резултат на икономическото издигане на града и влиянието, което оказва на бита и културата близкият до града ежегоден есенен Узунджовски панаир. Допирът на хасковлии до европейската култура на панаира, възможността да се докоснат и да притежават европейски образци от тази култура прави възможен прехода от традиционното облекло към европейските модели на потребление и битуване.

В една от най-популярните фотографии от Възраждането - семейството на известния хасковски търговец хаджи Иванчо Минчев, жените са с цели рокли от тъмен, фабричен плат, чиято украса е твърде скромна, най-вече по яките, по-младите - с рокли от светъл плат, които са украсени с панделки. Мъжете са с тъмни сюртуци, бели, с високи, колосани, понякога със счупени върхове яки на ризите, вратовръзка

³ Богоров, И. За народна сваят, добро поминуване и родна реч. Пд., 1970, с 217.

**Хаджи Иванчо Минчев
и съпругата му**

или папионка, задължително с мустаци, брада или дълги бакенбарди. Тук централни фигури са хаджи Иванчо Минчев и съпругата му. Те са в черно облекло. Липсва официалният кюрк, чрез който той демонстрира своята състоятелност. Може би тук е твърде стар и се е оттеглил от активна стопанска дейност. Но една по-ранна снимка на същия хаджи Иванчо

Минчев и съпругата му е поразителна с облеклото на стария търговец, който изписва стока на едро от Виена и Цариград, търгува с бубено семе, пашкули и анасон с Италия, Австрия и Франция, не знае да пише и чете на български, но е облечен достолепно за това време - дълъг кюрк, обшит по краищата със скъпа кожа, обут в емении - обувки, а на главата с фес. Съпругата му е в дълга черна рокля, която от кръста е силно клоширана, с черен елек, също обшит с кожи, и широки ръкави.

Тази и други снимки ни карат да отбележим един много важен атрибут в облеклото на мъжа и жената в Хасково. Традиция е още от Възраждането горните мъжки и женски зимни дрехи да са отвъртре подплатени с агнешки кожи, а от външната страна в повечето случаи да са обшити от кожи на лисици и други скъпи кожи за красота. По-късно в началото на ХХ в. един съвременник пише: „Едновременните възрастни мъже и жени носеха дълга горна дреха, подплатена с кожа, наречена кюрк, а по-младите жени носеха по-къса горна дреха, също подплатена с кожа, наречена полка. Всички тези дрехи с подплата от кожи се шиеха на ръка от кюркчиите. След време с въвеждането на дамските и мъжките дълги

палта, наречени капо, замря старата носия на кюркове и полки, замря и кюркчийският занаят“. С все по-голямото разширяване на използването на европейските образци на мъжко и женско облекло традицията за подплата на горните мъжки и дамски палта е забравена. За тази традиция, както отбелязахме по-горе, пише и Теофана Златарова.

За промяната на традиционното облекло, шито най-вече от домашно тъкани платове, от съществено значение са вносните фабрични платове. Не само на Узунджовския панаир, а по и пътя на

търговията в българските земи през Възраждането, а и след Освобождението се внасят големи количества копринени, полукопринени и памучни платове, различни видове сукна, ленено платно, муселин, кинкалерия, различни накити и др. от Австрия, Франция, Англия и Русия. Тези платове се внасят главно по р. Дунав, Цариград и черноморските пристанища. От многобройните снимки на хасковски заможни семейства от началото на XX в. се вижда, че европейското облекло е масово възприето от всичките им членове. Не може да не направи впечатление, че облеклото на мъжете и жените е ушито по мярка, от по-фини европейски платове.⁴

Европейската мода в облеклото прониква в Хасково посредством Цариград, Средна Европа и Русия. Тя се пренася предимно от търговците и младежите, които учат там. Или с

Христо Златаров с фамилията си, края на XIX век

⁴ По-подробно виж: Граматиков, Г. Узунджовският панаир. С., 2014, с. 86 - 112.

други думи „алафрангата” в облеклото, бита и културата на хасковлии е под общото европейско влияние и това на Русия. За усвояването на модерния за времето занаят френктерзийство (модерно шивачество), който шие вече дрехи по европейски образци, за Цариград заминава да учи един от синовете на богато хасковско семейство - Георги Стоилов. Изучил за три години занаята, той се завръща в града и отваря самостоятелен дюкян. Може би с неговия дюкян се поставя и началото на френктерзийството и в Хасково.

Пак по същото време един от участниците в революционната борба, а след Освобождението и кмет на града - Щерю Вапцаров, учи френктерзийство в Пловдив и по спомените на един съвременник донася първата шевна машина, „която кога на нея шият, сякаш железницата близо някъде минава. Такъв шум тая машина изпущаше, цялата чаршия се сипнала да гледа това чудо“.

През 1888 г. по официална статистика се потвърждава, че „при всичко, че местните занаятчийски произведения удовлетворяват нуждите на тукашното население, в Хасково пак се внасят от Австрия и Италия чрез Цариград разни изработени стоки като: готови мъжки и женски дрехи и обуца, чинии, чаши, шишета и други съдове, разни златни и сребърни украшения...⁵

В първите десетилетия на ХХ в. хасковската жена продължава да шие своите тоалети сама. В града се внасят и предлагат десетки шевни машини с марката „Сингер” и „Грицнер“. По-късно, през 20-те години, се появява и „Британия“, наречена „царица на шевните машини“. Почти всяка по-състоятелна къща има шевна машина. Хасковската жена усвоява кройческите и шивачески умения в откритото през 1902-1903 г. стопанско училище на г-жа Попова и сестра ѝ Олга Димитрова. В училището се изучават всички видове ръчна и машинна бродерия, има организирано специално ателие за

⁵ Сведения за икономическото състояние на България. С., 1888, с. 235.

врхни женски и детски дрехи, което е снабдено със специални сингерови машини за изработката им. Тук се получават всички модни журналы от Париж, Лондон и др. Обучението по ръкоделие в стопанското училище допринася за широко навлизане на европейската мода не само в дамското, но и в мъжкото облекло. Много от хасковските жени не скриват желанието си да се включат „В ТОЗИ МОДЕРЕН ПОТОК ОТ НАЙ-МОДНИ НОСИИ“ (облекла, б. а.), пише един хасковски съвременник в края на XIX и началото на XX

Съпругата на хаджи Иванчо Минчев със семейството си

в., но ред причини не им благоприятстваха и отчасти вземаха участие в него. Повечето от жените от това време си оставаха закотвени към традиционното нашенско облекло, което бавно се придвижваше към модерното и незабелязано се изменяше. Макар да се смята, че това модерно облекло в цялата си разнообразност и дълготрайност е било достъпно само за богатите жени, все пак имаше и много по-бедни хасковки, които, овладени от пипалата на модата, при големи икономии в домовете, вземаха живо участие в модния поход”.

В началото на XX в. се открива и друго частно стопанско ръкоделно училище, наречено „Трудлюбие“, ръководено от г-жа Х. Калоянова, която има амбицията „да даде широко и бързо разпространение на евтини и необходими за в живота на всяка домакиня познания“. През 1910 г. в Хасково е организиран тримесечен курс по кройка и шев на детски, дамски и мъжки дрехи от Еленка Чернева. Курсът отделя повече внимание на горните дамски дрехи - пардесюта, жакети, балтони, пелерини, фусти - обикновени, полупринцеси, принцеси, клош и др.

Земеделското училище в Хасково, открито през 1901 г., дава познания само на момчета по земеделие и клоновете му, но през 1923 г. вече се реструктурира и става практическо девическо земеделско и домакинско. Курсът на обучението е двегодишен, като се изучават дисциплините готварство, хлебопечене, консервиране, шев и кройка, тъкачество, домакинство, домашна хигиена, отглеждане и възпитание на деца и някои специалности, свързани със земеделието.

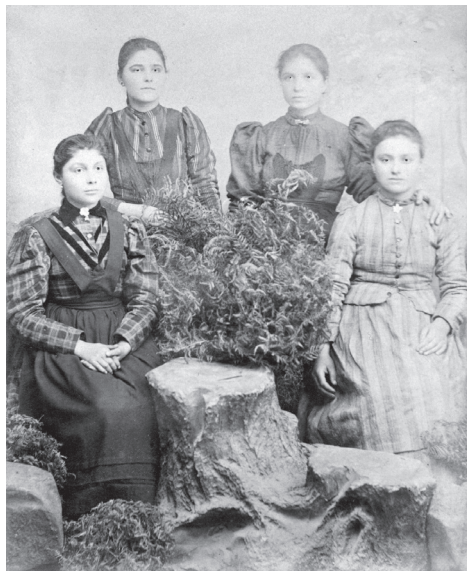
В шиенето и носенето на модно облекло определена роля изиграва откритото през есента на 1925 г. модно дамско ателие от специализиралата в чужбина К. Савова Симеонова и завършилата пловдивско стопанско училище Стела Балабанова, които при определена такса набират ученички и ги обучават по определена програма.

За подготовката на хасковските жени сами да се грижат за своя тоалет, за да бъдат добри домакини, да владеят умело и да си служат с шевната машина, и въобще „девиците да добиват добра подготовка за живота“, през 1928 г. сестрите Невена и Надежда Николови откриват в Хасково Девическо практическо стопанско училище с 3-годишен курс на обучение. Една година по-рано под ръководството на известната учителка от Пловдив - Катя Манолова, се открива тримесечен курс по бяла, цветна и художествена бродерия. Към всичко това трябва да прибавим, че от дълги години в Хасково има открито представителство на шевните машини „Сингер“ и „Грицнер“, които не само продават, но и водят курсове с жените за използване на машините и сами да кроят и шият някои дамски и други дрехи. По-късно се продават и шевни машини „Науман“.⁶

⁶ Арнаудов, К. Хасково и хасковци в детските ми спомени. - Вести на народния музей в Хасково, т. 1, X-во, 1965, с. 65; Хасковски общински вестник, бр. 2, 20 авг. 1904, с. 3; бр. 3, 27 авг. 1904, с. 3; Наша дума, бр. 9, 17 ноем. 1910, с. 2; Утринна поща, бр. 780, 11 март 1927, с.1; бр. 323, 4 септ. 1928, с. 1; бр. 2806, 2 апр.1940, с. 1; Родопи, бр. 1, 1 окт. 1925, с. 1; Хасковска мисъл, бр. !, 28 юли 1924, с. 1; Утринна поща, бр. 2641, 5 септ. 1938, с. 2.

Трудно е да се установи каква част от тъканите, необходими за облеклото на хасковлии, са приготвени от шаяк, памучни или копринени платове, тъкани от техните семейства, и каква част са фабрични платове, купени от пазара. Тъкачният стан все още битува в почти всяка хасковска къща, макар че със строителството на нови по своята архитектура сгради на богатата върхушка място за домашен стан едва ли е отредено. Но тенденцията да се изоставят домашните станове не само в едробуржоазната, но и в средно- и дребнобуржоазната къща все повече се налага, а тъканите за облекло се набавят от пазара. Разширяване на производството на българските текстилни фабрики и увеличеният внос на европейски платове в началото на ХХ в. все повече налага употребата на готови тъкани при изработването на ново облекло.

Утвърждаването на фабричните тъкани и превръщането им в основен източник за изработване на облеклото преди всичко на буржоазията и интелигенцията, на градската администрация и др. е от значение за все по-задълбочаващото се изменение на формата и съдържанието на мъжкия и дамския костюм. Изоставянето на традиционното българско облекло и неговото приготвяне в домашна обстановка довежда до това много от старите терзийски дюкяни да променят своя начин и стил на производство на готово облекло и да започнат да шият по европейски образци. Новите френктерзии започват да задоволяват изискванията и капризите на своите клиенти в стремежа им да носят ново, европейско по своята мода облекло. При трудностите при кроенето използват списанията за мода, които се получават и в Хасково, предлагащи модели и кройки и допълнителни указания за ушиването на определен костюм. За улеснение на мъжките капризи все повече навлиза и готовата европейска конфекция. Магазините, продаващи готово облекло, се наричат дрехарници, те рекламират на страниците на местните хасковски вестници големия избор най-вече на мъжко готово облекло, балтони и дамски манта, на вносни вълнени платове - „последна дума на текстилната индустрия“.

Хасковски момичета - 1909 г.

Процесът на формиране на облеклото от градски тип по европейски образец върви от средата на XIX и началото на XX в. То е част от общата европеизация на градския начин на живот в Хасково. Характерният строг стил на модното женско градско облекло се променя постепенно през 20-те години и търпи сериозни промени. Старият традиционен женски фустан отпреди Освобождението постепенно се заменя от различни по цвят и изработка клоширани рокли.

Запазените семейни албуми в заможни хасковски семейства от това време, спомените на хасковлии, запазените образци на градско облекло и снимки във фондовете на музея ми дават възможност да направя едно описание на най-съществените изменения и модни увлечения.

Основна женска дреха е клошираната рокля, скроена от трапецовидни парчета плат, така че отзад да образуват няколко едри плисета. Долната част на полите е обточена с ивица от черно кадифе или дантела. Носени са с копринени или памучни черни блузи, а има и бродирани с растителни мотиви, с малка якичка, затворена догоре с малки копчета. В някои случаи блузите са с жабо и дребни плисенца. Елечетата, които се обличат над блузата, са обикновено от кадифе или фин копринен плат с бродерия.

Обогатяването и разнообразяването на женското облекло се постига чрез детайли по роклята, връхните дрехи, аксесоарите. Дамският всекидневен тоалет е издържан в тъмни

тонове, особено до края на XIX в. След това постепенно започва използването на платове с по-светли тонове. Роклите са цели или се състоят от две части - пола и корсаж, и са с богата драпировка, с много набори и гарнитури от дантели и шевици. Те са дълги до земята, с малък шлейф. На модни приливи и отливи, някои по-трайни, други съвсем за кратко, се преминава през роклите с блузи с балон ръкави и тесни маншети, през най-различни пъстри и кожени колани, силно притискащи и отделящи гърдите от корема,

Хасковски дами - 1906 г.

блузи с най-разнообразни драперии от фини дантели в предната част на бюста и с много секретни копчета на гърба и какво ли още не. Някои от богатите дами се обличат в дълги копринени рокли с „шлейф”, с които „домитаха недобре почистените бални салони или пък ги държаха с лявата си ръка високо над пода.”

Твърде интересно за женското градско облекло е, че то в много случаи е украсено с плетена или шита дантела. Тя подчертава главните и второстепенните линии и форми, акцентува на отделни техни елементи или ги обединява в хармонично цяло. Дантелата е разнообразна като изработка, съдържание и местоположение.

За зимата по-младите дами използват пелерини и дълги жакети от сукно, кожени яки и маншони. В музея в Хасково

са запазени прекрасни образци на пелерини на богати хасковски семейства, останали като наследство от родителите им. По начина на изработката си личи, че те са внасяни готови от чужбина. Всички са добре изработени и подплатени с лъскави вносни платове - кадифе или сукно. Дълги до кръста и украсени с апликации от кожи, дантели, ресни, мъниста, придаващи особена красота на жената, която я носи. Но при женското облекло през зимните месеци се налага дамското манто, което е дълго и в повечето случаи вталено, с кожена яка и тъмно на цвят. През 20-те години в Хасково в не един магазин вече се продават различни видове дамски палта от скъпи европейски платове, мъжки балтони и др. По улиците се появяват все по-често жени с „шапка модна, манто черно, копринено и воалаж чорапи“. А по-възрастните заможни жени са с подбрано на вкус дувале - кърпа за глава, украсена с „цветни зарафлъци, с копринена черна рокля със скъпи кожни первази, що горе на шията се славеха със сребърна копка“.

След Освобождението и най-вече през първите десетилетия на ХХ в. хасковската терзийска чаршия получава ново наименование - шивашка чаршия, заради новите дрехи, които се шият. Старите карабаджии, терзии и френктерзии, които не успяват да усвоят новото производство на модерни дрехи, западат, затварят своите дюкяни или преустройват производството си. Така постепенно тези занаяти започват да приемат общото и модерно за тях име - шивачество.

Бельото е задължителна част от облеклото. Запазеното днес в хасковския музей женско бельо от корсети, гащи с крачоли, ризи, фусти с украса от дантела и бродерия, е твърде разнообразно. При провеждане на тематични вечери, посветени на градската култура, преди години си спомням момичетата - манекени, които обличаха и представяха това бельо. Това предизвикваше изключителен интерес и много смях. По кройка и украса то е твърде интересно и забавно. Цялото бельо е от бял памучен плат с пришити апликации или втъкани орнаменти, краищата обточени с дантели, ширити или аж-

урно изрязани. Особено впечатляващ е дамският корсет, той е с много дупки и върви, които се изпъват откъм гърба и стягат тялото на жената, така че коремът да е прибран, а тялото изправено. Когато на пазара започват да се продават тънки и прозрачни чорапи, дълги чак до ханша, хасковските жени с красиви крака не могат да устоят на модата и започват да ходят с открити до коленете, а и малко по-нагоре крака, което събужда любопитството на мъжете. „Увеличиха се мераклиите по улиците, които не се задоволяваха

Хасковски млади дами - 1909 г.

да огледат елегантната дама само отпред, но се обръщаха и след като я отминат, за да я изгледат отзад”.

В тоалета на хасковската жена през 20-те-30-те години на XX в. от значение е употребата на голямо разнообразие от шапки. Ако в града има майстори на мъжки обикновени шапки, каскети, фуражки и калпаци, на бомбета и цилиндри, за изработката и разнообразието на женски шапки е трудно да твърдим, че има такива. За тяхната изработка се изисква не само специален текстилен материал, но и специална технология. По всичко личи, че за задоволяване на търсенето търговците ги доставят от чужбина или от български производители от големите градове.

Употребата на разнообразни по вид шапки можем да приемем и свържем с претенции за аристократизъм и високоставеност. За вида и украсата на дамските шапки от оно-

ва време са запазените фотографии, които са показателни за промените в дамската европейска мода в живота на хасковските жени от заможните семейства. Тези шапки са ушити от различни материи и задължително с големи периферии. И това не е случайно, защото върху тях се пришиват пера от различни птици, големи щраусови опашки в най-различни цветове, както и по-малки препарирани пъстроцветни тропически птички с човки, забити в предната част на периферията, и с разперени опашки. Тази мода не се задържа дълго, тъй като не задоволява вкуса на хасковските дами и е заменена с пришиването на изкуствени цветя от цялата позната флора. По-късно към периферията на шапките се пришиват изкуствени черешки, круши, ягоди и др. Така шапките започват да приличат на цветно-плодна градинка. Тези богато украсени шапки са неудобни за носене и затова се прикрепват към косата със специални за целта дълги игли. Тази мода на шапките също не се задържа дълго и е заменена с друг вид, или както казва съвременникът, човек трудно може да изброи.

За задоволяване капризите на хасковските дами с шапки в Хасково все още няма специализиран магазин. Рекламира се, че в Пловдив на посочен адрес всяка една изискана дама може да намери голям избор на виенски шапки. В града се продават само сламени шапки. Шапкарските занаятчии в града произвеждат най-разнообразни мъжки шапки, калпаци, каскети и др. Известен хасковски шапкар е Мишков, а друга шапкарница - на Симеон Симеонов, носи името „Италия“.⁷

Заедно с дамските шапки грижата на всяка жена е да бъде с модерна прическа, която запазва за дълго време традиционната си форма - дългата коса, сплитана и носена отзад. С годините на промяната на дамското облекло тази прическа постепенно се изоставя, като за предпочитане е увиването на косите във всевъзможни форми на кок, което се превръща в типично през целия разглеждан период. В Хасково прическа-

⁷ Арнаудов, К. Цит. съч., с. 64 - 65; Нанчев, Й. Хасковци в миналото. С., 2018, с. 85, 113; Утринна поща, бр. 678, 26 окт. 1926, с. 1; бр. 118, 1 ян. 1928, с. 1.

та на кока е известна като „чока”. Дама с разпуснати дълги коси почти не се среща. Разпуснатите коси не се приемат добре в обществото. За сметка на това наред с кока започват да се носят по-къси фризирани коси, което се практикува най-вече от изисканите дами и интелигенцията. Най-вече това са учителките от първоначалните, прогимназиалните и средните училища. Това не пречи, пише един съвременник, да бъдат строги и взискателни към своите възпитанички и да искат от тях да носят дълги коси. „Дълги или къси коси - това е въпрос на вкус, които се менят. Обаче възпитателката не може и не бива да иска от своите питомци да правят това, което тя не прави. Ние мислим, че само учителката с дълги и неподстригани коси може да настоява ученичките ѝ да не се подстригват“.⁸

Достолепна хасковска дама - 1910 г.

За женската прическа в Хасково се грижи не един фризьорски салон, което постоянно се рекламира на страниците на местния печат. Така фризьорският салон „Сплендит“ „работи с оглед да бъдат задоволени и най-изтънчените вкусове и от най-модерното изкуство дамите и госпожиците“. Не по-назад остава бръснарница „Хигия“, чийто собственик е завършил фризьорски курс в Пловдив и кани всички елегантни дами и „задоволява най-изтънчения вкус“. Друг хасковлия, специализирал в София при първия български фризьор Борис Иванов, открива модерен фризьорски салон с отделения за дами и мъже, като е наел специалисти от София. Салонът

⁸ Хасковска поща, бр. 965, 13 септ. 1927, с. 1.

е снабден с всички модерни технически средства за задоволяване вкуса и на най-взискателните клиенти и се поддържа идеална чистота. Фризьорът Атанас Янков открива „специален дамски салон за 6-месечно електрическо къдрене, водна ондулация и стрижене“. И още много други фризьорски салони работят в града през годините, които рекламират неведнъж. Всички обяви по същество си приличат, като стремежът на всеки един фризьор е да привлече повече клиенти. Не трябва да забравяме и женските накити, които са разнообразни. Изоставени са масивните сребърни накити, които не съответстват на структурата на новото облекло, и са заменени с европейски образци.⁹

В началото на 30-те години модата в облеклото става понепретенциозна и се характеризира с простотата на формите. То вече се изработва и носи под знака на практичното и елегантното. При женското и мъжкото облекло отшумява модата на прекалено дългите рокли, украсени и апликирани с различни допълнителни детайли, а мъжете са със свободно скроени костюми, ушити от габардин или шевиот. По улиците на Хасково се появяват по-свободно облечени жени, които предизвикват консервативно настроените мъже да не одобряват тази мода, а други са доволни от това, което виждат. Твърде интересна е една дискусия, която се развива на страниците на в. „Хасковска поща“ през лятото на 1927 г. Наистина, пише авторът на статията, че женската мода отива до безсрамие и избягването на такива жени не е най-уместното, което трябва да се направи. И по-нататък авторът, консервативно настроен, защитава убедително своята позиция: „Че нали жената съзнателно, именно затова, чрез модата, излага своите форми и голо тяло, защото знае, че тя така повече се нрави на мъжа и сигурно възбужда и дразни животинското у него? Нима тя е толкова оглупяла, че да не улови жадните погледи, отправени ѝ от всички мъже, било млади или стари, когато оголила

⁹ Утринна поща, бр. 160, 23 февр. 1928, с. 1; бр. 214, 26 юни 1928, с. 1; бр. 247, 6 юни 1928, с. 1; бр. 1414, 17 апр. 1932, с. 1.

се и натруфила, минава из улицата? Нима тя с удоволствие не констатира как всеки мъж втречено измерва оголените ѝ крака до над коленете, обути в тънък прозрачен чорап? Нима не изпитва самодоволство, когато види погледа да се хлъзга върху съвсем голите и ръце ѝ след това обърне шията ѝ, гола чак до гърдите? И тъкмо така оголилата се жена ще има повече обожатели и повече успех в любовта... В нейната голота и флирт мъжът чете повече залог и гаранция за задоволяване на своите желания.“ Накрая авторът, робувайки на консервативните си позиции, призовава

Годеници - 1905 г.

за по-голям контрол от бащите към своите дъщери, от мъжете към своите жени. По-често чрез пресата да се „бичува това зло, което кой знае докъде може да ни изведе“. И още ред мисли в смисъл контрол върху увлечените в по-свободната мода жени.¹⁰

Друг хасковлия през 1927 г. споделя за дамската мода: „Всички говорят за модата на жената, за слабостите на последната към модното и т. н. И много често жената със своите висулки, корсети, прекомерно тесни рокли, после широки и влачещи се по земята, сега пък къси чак над коленете; ръкави дълги чак до пръстите, после къси, след това съвсем без ръкави, пак дълги такива и т. н. Винаги в облеклото им трябва да има нещо оригинално, нещо неприлично, ако щете.“ А за мъжете споделя, че и те често се изкушават от модерното, стига да е такова, „па било неудобно и нехигиенично. Модни

¹⁰ Хасковска поща, бр. 876, 13 юли 1927, с. 2.

**Индустриалецът Стойчо
Марчев и съпругата му Кица,
началото на 20-те години**

станаха навремето си острите обувки. Всички се обухме в такива. Тези, които не знаеха какво нещо е мазол, причиниха си такива за спомен. Сега пък били на мода съвсем дългите панталони с къси палтенца... Нека си признаем и ние, мъжете, не стоим кой знае колко далече в това отношение от жените, щом сме склонни да слагаме по себе си безразборно най-непрактично и нехигиенично облекло и обувки, само защото били модерни“.¹¹

Да не забравим да споменем нещо и за обувката. Те са модерни, гъонови, от естествена кожа в различни варианти за мъже и жени, изработка на местните майстори - обушари. За да откликнат на модата за модерни обувки, още в началото на ХХ в. в Хасково започват да се отварят модерни обушарници. За да се утвърдят на пазара, модерните обушари рекламират на страниците на местния печат. Така откритата модерна обушарница на Щерю Николов в съседство с абаджийската чаршия през 1906 г. произвежда „най-модерни обувки, които по своята елегантност и здравина не отстъпват пред никоя обушарница“. Броят на модерните обушарски дюкяни в Хасково през 20-те години е 15 и само 4 дюкяна са на папукчии, които работят по стари, утвърдени още в миналото модели обуца, наречени щифале (високи обуца). Направени от гъон, те са предпочитани от младите мъже, защото са „кърцъклии като капитански чи-

¹¹ Пак там, бр. 905, 18 авг. 1927, с. 2.

зми (ботуши)“, тъй като когато се ходи с тях, те скърцат. Промисленото производство на гумени галоши, наречени „триъгълник“ и „патерсбург“, се внася от търговци и те се използват твърде много, особено в дъждовно време, когато трябва да се преминава по калните хасковски улици.¹²

Хасковската жена не остава назад от западния образец към тоалета да се прибави и чадър. Чадърът намира по-голям прием сред младите жени, които подражават на модните влияния. Почти всяка хасковлийка от буржоазно и интелигентно семейство носи чадър, различен според сезона. Запазени са чудесни образци на чадъри, които са с различни цветовете, с богата украса от ресни и дантели по периферията. Носенето на чадър не е толкова от необходимост, а стремеж към изисканост и интелигентност. Особено в празнични дни чадърът е задължителен към тоалета на всяка една богата дама. За това си спомня един хасковски съвременник от началото на ХХ в., когато описва как се празнува Великден. Обикновено това става на поляните в края на града, където се извиват кръшни хора, разказва той. Едва в по-късни часове, когато слънцето не пече така силно, на празника започват да идват по-тежките и богати фамилии, всички в нови облек-

**Младоженци - 20-те години
на ХХ в.**

¹² Нанчев, Й. Цит. съч., с. 32; Арнаудов, К. Цит. съч., с. 66; Съвременник, бр. 11, 9 дек. 1906, с. 1; РИМ - Хасково, отдел „Етнография“, арх. № 87, с. 20.

ла, прилично, а някои доста натруфени, жените напудрени, с отворени чадъри - пъстри и с висящи от тях като корнизидантели, с дълги дръжки, а краят им с украшения от топчета, кончета и др.¹³

Облеклото на хасковлии през Възраждането, след Освобождението, до средата на XX в. скъсва, макар и бавно завинаги с традиционното народно и се развива по пътя на универсалното за епохата европейско градско облекло. Пионери на тези нови тоалети в града още през втората половина на XIX в. са интелигенцията - учителите, младата търговска буржоазия, млади представители на различни градски слоеве, за да продължи да се налага през годините сред почти всички градски слоеве. Но до войните то трудно си пробива път. Формирането на облеклото от градски тип в Хасково е дълъг и сложен процес и е в зависимост от редица икономически, политически и културни фактори. Новото облекло се създава по образец на европейската мода, дошла тук още преди Освобождението. Европейската мода засяга в една или друга степен облеклото на всички социални кръгове.

Спазването на известни модни тенденции зависи от материалните възможности, образованието, социалния статус и естетическия вкус на всеки гражданин. Отживява завинаги времето на традиционната народна носия. През 30-те и 40-те години е трудно човек да срещне в града жени в дълги женски фусти, известни най-вече като „аладжи”. Това остава в миналото. Облеклото на хасковските жени през периода на буржоазното общество се превръща в нова историческа форма на градско облекло и е неделима част от българското градско облекло през този период. Новите поколения през годините възприемат изцяло европейската мода и според своите материални възможности следват нейния път на развитие. Промяната на облеклото е своеобразен белег за приобщаване към една по-напреднала култура и тя намира своята среда в Хасково, като се утвърждава трайно.

¹³ Арнаудов, К. Цит. съч., с. 66 - 68.